

IVAN LOVRENOVIĆ: Unutarnja zemlja

Kratki pregled kulturne povijesti Bosne i Hercegovine

Zagreb, Durieux, 1998, 272 str.

Povremeno se u javnosti diskutira o tome tko može pisati povijest. Često u najboljoj namjeri da obrane struku od vulgarizacija, banalizacija ili politizacija neki su skloni tekstove o povijesti koje pišu oni bez povjesničarske sveučilišne naobrazbe *a priori* gurati u publicistiku, sociologiju, politologiju i sl. Ne bih se s tim složio i mislim je većina historičara otvorena prema istraživačima iz drugih disciplina koji se bave poviješću. O tome, uostalom, svjedoče i naši postdiplomski studiji i naši instituti, gdje studiraju ili su zaposleni pravnici, ekonomisti, klasični filolozi ili politolozi. Mislim da nam je historičarima ipak važnije da onaj koji piše o povijesti ne smije kroz povijest i svoje historio-grafsko pisanje na neznanstven način promicati svoje političke ideje, ili pak vrijednosne kategorije prenositi u vrijeme prošlo.

Činjenica jest da školovani historičari imaju manje šansi da u svemu tome uspiju. No, iznimke potvrđuju pravila, i to na najbolji mogući način. Ivan Lovrenović je najbolji dokaz da oni koji nisu studirali povijest u svojoj priči o prošlosti mogu dati sve što daje historičar pa čak i obogatiti tekst vrlo specifičnim, osebnim pristupom.

Potreba za "sintezom" bosanske, odnosno bosanskohercegovačke povijesti od početaka do naših dana osjeća se više desetljeća. Bilo je dosta knjiga kojima se pokušavalo pregledno i cjelovito obraditi pojedina razdoblja te tako zamršene priče. Lovrenovićeva knjiga ima nezahvalnu ulogu da popuni i dalje veliku potražnju koja u kulturnoj javnosti vlada za tekstovima takve vrste. Velike evropske historiografije gotovo u svako doba produciraju različite sintetičke preglede vlastitih povijesti: ima ih i kraćih i dužih, i različito metodički koncipiranih, pa na taj način ukus svakog čitača povijesnih djela može biti zadovoljen.

Jedina knjiga s kojom su zapravo moguće usporedbe - jest *Povijest Bosne* Noela Malcolma (originalno izdanje London, 1994; hrvatski prijevod Zagreb-Sarajevo, 1995). Neću uspoređivati Malcolmovu knjigu i "Unutarnju zemlju" u kategorijama kvalitete. To baš i ne bi bilo primjereno, jer je poduzeće kojem sam ja suvlasnik izdalo *Povijest Bosne*, a Lovrenović je na njoj potpisan kao urednik. No, valja reći da je Malcolm jedan izvanredno inteligentni i načitan Britanac koji iz svoje perspektive gleda događaje na našem prostoru, dok je Ivan Lovrenović sve to gledao iznutra. Upravo parafraziranje naslova knjige najbolji je, najprimjereniji termin u ovoj situaciji, iako je on mišljen u drugom kontekstu.

O polazištima onih koji pišu o bosanskoj povijesti moglo bi se raspravljati nadugačko i naširoko. Povijest Bosne može se pisati na stotine načina i svaki bi bio na neki način logičan. Postaviti je kao priču o ukletosti bosanskog i bosanskohercegovačkog prostora i šireg prostora naoko je privlačno, pa čak nije nužno da se u takvim povijesnim prikazima bude etnocentričan. Nešto što bi kod Lovrenovića slutilo na takve nazore, iako samo u naznakama, jest ocjena bitke kod Siska 1593 - "oficijelno, sukobili su se Beč i Stambol, Austrija i Turska, Zapad i Istok. A zapravo to su se tukli, kao sukobljene strane, naši ljudi, padale naše glave, i Beču i Stambolu jednako indiferentne, osim kao graničar i vojnik, kao topovsko meso i stalni kandidat smrti u okviru krupnih planova koji se kroje u generalštabovima, na vojnim mapama..." (87) No, daleko od toga da Lovrenović upada u zamku mitologema. Što je još važnije, apsolutno odudara od prevladavajućeg hrvatsko-katoličkog pogleda.

Može se pisati o Bosni i o zemlji kao razdjelnici Istoka i Zapada. No, Lovrenović ni to ne čini. U svakoj se nacionalnoj povijesti, gotovo bez iznimke, može tvrditi i mnogi u tim kulturama to i čine - da upravo ona egzistira na razmeđu civilizacija, na prostoru gdje se sukobljavaju Istok i Zapad ili Jug i Sjever. Po neki puta to prerasta u mitologem u kojem je direktnu političku uporabu i zlorupabu vrlo teško jasno lučiti od znanosti. No, to je ipak ponešto točno i za Hrvatsku i za Bosnu! Ta nevidljivi-

va granica prema istoku ipak se generalno pomiče u Bosnu i stvara još veću mješavinu negoli u Hrvatskoj.

Može se pisati o Bosni i kao o stoljetnoj hrvatskoj zemlji i vekovnoj srpskoj zemlji (kao što, na primjer, sugerira knjiga nedavno objavljena u Beogradu u kojoj jedan od podnaslova glasi "BiH i ostale srpske zemlje"). Lovrenović ni to ne čini.

Sve ove nabrojene tobožnje ideje vodilje bosanskohercegovačke povijesti očiglednosti su kojih se valja čuvati, mitologemi kojima se smije u načelu baratati, ali koji na znanstvenoj razini ostaju bez pravog odgovora.

Lovrenović kaže da "se kristaliziraju tri slike povijesti. Srpska je dugo dominirala, a rat je učinio da postanu *ravnopravne*, da svaka za se osvoji svoj prostor i u njemu neograničeno vlada." Lovrenović se izdigao iznad takvih etnocentrističkih pogleda na prošlost, on stvara svoju istinu. No, to je ipak knjiga koju je napisao bosanski Hrvat. Da ilustriram, Lovrenović smatra da je dolazak franjevača u Bosnu i njihova sedamstoljetna egzistencija na bosanskohercegovačkom prostoru događaj koji je presudno odredio duhovnu i civilizacijsku sliku Bosne. Potom se detaljno bavi događajem na Milodražu 1463. kada je bosanski kustod fra Anđeo Zvizdović dobio od sultana Mehmeda carsku ahdnamu kojom su franjevci dobili pravo postojanja i djelovanja u Bosni. Lovrenović se izdigao od prizemnih mitologema o prisilnoj islamizaciji s jedne i o bogumilskom narodu koji je samo pretrčao u islam, s druge strane. Dočarao nam je i puno nejasnih, vjerojatno za vijeke vjekova nejasnih i nerazjašnjivih pitanja. Crkva bosanska i stećci samo su neka od njih.

Upravo zato što nije etnocentričan, u Lovrenovićevoj pripovijesti o prošlosti nema oštrih prijeloma. Jedna od teza koja mi se osobito dopala jest način na koji opisuje osmansko osvajanje. To nije trenutak - točka prije koje je bilo sve, a poslije nje ništa, kako često slušamo o godini 1463, nego proces koji Lovrenović sugerira i naslovom - "Stoljeće i pol turskoga osvajanja" (69). Osvajanje je trajalo skoro 150 godina, od 1386, kada je zabilježen prvi upad Osmanlija na teritorij BiH, u dolinu Neretve, sve do pada Jajca 1528. godine.

Druga teza koja mi se sviđa i opet je ističem, jest pronalaženje razloga privrednog i civilizacijskog zaostajanja Bosne, iz čega pak proizlazi činjenica da ona postaje objekt drugih politika, što će se na dramatičan način očitovati u našoj sadašnjosti. To je prilika svakom autoru da se poigra mitologemom o ukletosti, ali Lovrenović, između ostalih opservacija o tome, lucidno zaključuje kako se Bosna nakon 1699. sve više konstituira kao istaka Osmanskog Carstva, a pogotovo to jest od stvaranja i jačanja Srbije tijekom 19. stoljeća.

Pretežni dio teksta nije narativnog karaktera - u povijesti se od naracije ne može pobjeći, i Lovrenović to nije niti činio, ali je dodao ono što je šlag na torti - eksplikacije. Iako u podnaslovu stoji "kulturna povijest", pa bi netko pomislio da se o onoj "političkoj povijesti", povijesti u užem smislu riječi, uopće ne raspravlja, vrlo je vješto i vrlo dobro uravnotežen odnos općepovijesnog, kronološkog pregleda i posebne analize kulturnih i društvenih fenomena koji prožimaju tu povijest. Tako u poglavljima "Bosna i svijet islama; muslimansko-bošnjački kulturni kontekst" (103-112), potom "Pravoslavno-srpski kulturni kontekst" (112-116), "Katoličko-hrvatski kulturni kontekst" (116-131) i konačno "Sefardsko-židovski kulturni kontekst" (129-131) govori o te tri (ili četiri) sastavnice bosanske kulture pri čemu svom, katoličko-hrvatskom elementu daje za trećinu više prostora nego svima zajedno. Očigledno ne zato da bi rekao kako je to hrvatstvo važnije od drugih, nego kako bi pokazao da je to ipak njegovo. Dakle, ne bježi od nacionalnog i vjerskog, ali ga ni ne prenačava. Lovrenović i književnost, kulturu općenito, integrira u tokove opće povijesti (140), ali kada treba, tvrdi da i agrarno pitanje bilo središnje i njemu posvećuje pozornost (145).

Prikaz Drugoga svjetskoga rata Lovrenović je dao na malo prostora, ali je o događajima u NDH prozborio puno jasnije, cjelovitije i otvorenije negoli mnogi danas. Pavelićev je režim okarakterizirao kao "zločinački", te je ustanovio da su se "mnogim Hrvatima otvorile oči ... nakon velikih progona i zločina nad Srbima i Židovima, ali i nad nevinim ljudima svake druge pripadnosti, pa i nad Hrvatima..." (159) No, odmakao se od komunističkih slika o prošlosti: "službena historiografije Titove Jugoslavije napravila je herojsku epopeju od partizanskoga ratovanja u Bosni. U stvarnosti bilo je to taktičko manevriranje i stalno vrćenje ukrugu, u potrazi za trenutno sigurnim područjem... bilo je i borbi, osobito žestokih i uspješnih sa četnicima, bilo je i tragičnih poraza ... osobito od 1943. godine Titov je pokret postao važna politička alternativa međunacionalnom istrebljenju ... i to kao djelić ve-

like svjetske koncepcije obrane civilizacije od fašizma. To se najbolje potvrđivalo u činjenici da su Titovom pokretu prilazili ljudi iz svih bosanskih naroda i vjera..." (161)

I poslijeratno razdoblje je izbalansirano - priča ide od "dirigiranog poleta o idealiziranoj slici *obnove i izgradnje*, do naličja - "različitih formi revolucionarnog terora" (168). Potom se Lovrenović bavi procvatom kulture, ekonomskim poletom i drugim elementima općedruštvenog prosperiteta, ali i teškim nacionalnim i međunacionalnim problemima koji će se ubrzo pokazati nerješivima.

Opisivanje rata u Bosni 1992-5. neminovnost je ove knjige, ali se Lovrenović posebno bavio ulogom Hrvata u njemu, zapravo hrvatskom sramotom i načinom na koji su Hrvati na ovim prostorima, prema njegovim riječima otprilike 4-5 godina, kojih se dobro sjećam, "od žrtvi postali suučesnici u zločinu". Nema se što dodati u Lovrenovićevu opisnu načina na koji je dio bosanskohercegovačkih Hrvata postao *de facto* saveznik notornog ratnog zločinca Radovana Karadžića. Možda će tu priču valjati osvježiti u trenutku kada budu objavljeni neki dokumenti. U svemu tome Lovrenović ne zaoobilazi ni odgovornost Muslimana - Bošnjaka (197).

O odnosu visoke i pučke kulture, o bosanskim slojevima suživota (211), o identitetu Bosne govore posljednje stranice. Za mene to i nisu nove misli, jer sam o tome čitao seriju Lovrenovićevih članaka u "Erasmusu". Na pitanja o suživotu ljudi i njihovih kultura tek će budućnost odgovoriti, jer će se u budućnosti tek vidjeti hoće li se i na koji način rekonstituirati bosanski suživot i tako rekonstituirati bosanski identitet, preduvjet postojanja zdrave bosanskohercegovačke države. Da li će biti ovako ili onako, mi to ne znamo, ali ta pitanja mi sebi, kao intelektualci, moramo postavljati. Ne budemo li to činili, a pođe li po zlu, onda ćemo i mi biti odgovorni.

Da li nam Lovrenović sugerira da izvlačimo pouke iz prošlosti na temelju one stare *Historia est magistra vitae*? Ne bih rekao, i složio bih se s autorom, da nitko ništa iz povijesti nije naučio. Tobaže, povijest je nedvojbeni putokaz za neku akciju. U posljednjem desetljeću mi smo se u Hrvatskoj naučili da se organizaciona praksa počela tumačiti kao ideologija, a pragmatička se politika povezala s reinterpretacijama povijesti. Ne, Lovrenović nam sugerira da je poznavanje prošlosti jedan od bitnih elemenata razumijevanja sadašnjosti i ništa više.

Autor posjeduje široka znanja o bosanskohercegovačkoj povijesti od njenih početaka do danas, naposljetku, djelo je pisano, što nije nevažno - sa zanosom i ljubavlju. Historičari i oni koji pišu povijest, naime, nisu eunusi i čvrsto sam uvjeren da "ne mogu pisati pjesme oni koji piju vodu", kako je rekao Horacije još prije 2000 godina. To se jasno potvrdilo i u Lovrenovićevoj knjizi.

Habent sua fata libelli - knjige imaju svoju sudbinu. Ova će imati, uvjeren sam, dug i bogat život. Jedina moja zamjerka jest što se ona ne zove "Jedna povijest Bosne", zapravo "Jedna (osebujna) povijest Bosne" koju je mogao napisati samo jedan takav znalac i intelektualac kao što je Ivan Lovrenović.

Ivo Goldstein

1848. Revolution in Deutschland.

Izdali Christof Dipper i Ulrich Speck. Izdanje Insel, Frankfurt/Maini i Leipzig, 1998, 463 str.

Shvaćanje 1848. kao borbe građanstva za jednakost i slobodu, i na osnovu toga vezanu koncentraciju na parlamentarna zbivanja nije više primjereno povijesnoj znanosti. Već nekoliko desetljeća istraživači, koji su imali osjećaj za prostor i socijalna pitanja, uočili su da je revolucija 1848. u Europi sastavljena od mnogobrojnih događanja, i da, osim nacionalnih zahtjeva, treba uzeti u obzir i zahtjeve lokalnim razinama, te da osim revolucije građana treba uočiti i revoluciju "sitnih" ljudi. Promatrajući zbivanja 1848/49. u toj mnogostrukosti, kao i velik broj jedva sagledivih ličnosti i formi ponašanja, te različite političke, socijalne i gospodarske ciljeve autori knjige, pretežno mladi njemački, ali i engleski znanstvenici potrudili su se sagleđati sva ova zbivanja u promjenama a ne sta-

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJESTINST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI 31

ZAGREB 1998.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Stipe Botica

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Matićka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik

Kompjutorski slog i prijelom

DENONA d.o.o., Garićgradska 6, Zagreb

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u travnju 1999. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 31

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1998.

– 340 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X